

Egy lexikoncikk előtörténete

(Határ Győző: Golghelóghi)

Lexikoncikket kértek Határ Győző nagy hírű, a harmadik kiadásával 1989-ben véglegesre rögzített drámai remekművéről, mely mindig félelemmel töltött el. Adott az alkalom, hogy a szemébe nézzek. Mielőtt a tájékoztató írást megírom, magam számára kellett előbb tisztáznom. Mit is? Irodalmunk egyik veszélyekkel teli Himalája-csúcsát. Személyes emlékeimet is felidézve át kellett gondolnom keletkezéstörténetét, műformáját és korába illeszthetőségét. Ha már leírtam, hová is küldhetném? Ahol otthon érzem magam, ahol tudom, hogy a szerkesztő hozzám hasonlóan gondolkodik. És ahol a magyar nyelvet, irodalmat és létet megbecsülik. Az Aracs mindkét valóságában – a magyarság építészeti csodát sejtető romképlete és tudatosan megszerkesztett folyóiratléte – élém magasodott. Ott lesz helye.

Határ Győző a magyar irodalom öntudatosan kételtüként – Magyarországon, majd Angliában – élt kiemelkedő jelensége. Anyagi jólétét és személyes függetlenségét, sőt első világháborús sérüléséből felépülni nem tudó apja helyett családja eltartását mindig biztosítani tudta műszakirajz-készségével és építésztechnológiai foglalkozásával, valamint nagy, irodalmat szolgáló nyelvek ismeretét felhasználó kényszerű fordítói vállalásaival. A háború előtt éppúgy, mint utána, majd '56-os emigrációját követően wimbledoni életmódja megszervezésével Hongriuscule-nek, Kis-Magyarországnak nevezett – egy korábbi angol író otthonaként már számontartott – házában. Ugyanakkor szabadságigényétől vezérelve előbb a háború ellen fogalmazott szövegeivel, utóbb pedig sikertelen „bokorugrási” (azaz „diszsidálási”) kísérletével hosszas börtönlétre ítélték. A felfordult, kaotikusan alakuló hazai világra jellemzően ugyanabban a sátoraljaújhelyi épületben folytatta börtönéveit, ahová visszaérkezve

láthatta az emléktáblát, amely korábbi „ellenálló” bezártságának „dicsőségét” hirdette. Jóléte és kiszolgáltatottsága billegését önszámvetésében, a Londonban 1988 tavaszán elmesélt, háromkötetesre sikeredett *Életút* című életrajzi beszélgetésünkben egy szimbolikus jelenettel jellemezte. Rabosításakor „alig egynapos ezüst-acél szürkekék raglánfelöltőm nagy vigyázva lefejtettem magamról és a lánc-akasztójánál fogva feltartottam, szent együgyűségemben megkérdeztem: – ezt hova..? [...] Feltekintett füzetéről, végigmérte felöltőmet, és csak úgy, a tenyerével intett, a padlóra célozva: – Le. Lefele. [...] emberi méltóságom rogyott, kilakoltattak az emberi társadalomból”.

Utóbb életútja „csorbái között” egy éhség-sztrájkban való részvételéért a márianosztrai, kiemelt büntetésnek számító börtön nyelte el, ahol rabruhájában álomszövegéből szőtt történelmi látomásokba-hallomásokba öltözött. Így „gurult bele” groteszken alakuló életébe 1952-ben látomás formájában Golghelóghi álomalakja. Maga Határ is beledöbben utóbb műve kísérszövegében az álmaiból hulló „meteor-szó” megjelenésébe: milyen „üzenet az emlékező álom közegén keresztül”? „Honnan e soha-volt név olaszos helyesírása? És ha már olaszos, mit keres a második »o«-n a magyaros ékezet? Az talán csak a hangsúly? Alkalmassint az, a hangsúly; helyesebben: a prozódia. A hang nyújtása.” Hogy pedig a ragaszkodás az ékezetekhez mit jelent Közép-Európa tájain, azt a másik önkéntes száműzött, Márai *San Gennaro vére* regényének egy megjegyzéséből tudhatjuk, belénk vésődött nemzettudatunkkal, identitásunkhoz a végsőkig ragaszkodóan.

Ki ez a Golghelóghi? Szokolczay Lajos válaszul a talán első visszhangként megfogalmazott látomást emeli ki egy emigráns társ összegzéséből: „Hanák Tibor Vonulástan című tanulmányában [...] megkísérli fölfejteti a Határ Győző-i világlátás rejtélyét. »Az egyedi ember és az emberiség léte is szüntelen útonlevés, vonulás,

mindenféle örültséget és szent okosságot, dévaj örömeket, áhítatot, tudást, imák mögötti paráznaságot, vaksággal megvert látást, undokságon és mocskon áttetsző esztétikumot gonoszul keverő, görgető zarándoklat.»

Amikor pedig maga a szerző Wimbledonban egyik esti beszélgetésünkön rám kérdezett – én ekként válaszoltam: egy manó, aki „előgurult”, és belekeveredett a „michelangelesque” szoborvázlatok és az *Utolsó Ítélet*-szerű díszletezés felé haladó bűnös emberiség a Tannhäuserből ismert zarándokmenetébe. Peer Gynt kalandor billegő fajtájából való. Majd hozzátettem: lehetne a Mephistopheles-szel társuló Faust vagy a történelemben bonyolódó Ádám középkori társa, még inkább mindnek őse, a bibliai Jób ellenképe, akire fogadást kötött az Úr és a sátán. Ez a figura gurul bele abba a feje tetején állónak látszó világba, amely a káoszt eleveníti meg, az *Utolsó* egyik passzusa szerint kétségbe ejtve azáltal, hogy ez lenne a világ rendje: „a teremtő kétségbeesés» – ez az egyetlen lehetséges magatartás egy oly korban, amelyben kipattannak Golghelóghi gyalázatos igazságai: hogy a Jó Rablók *Magnum Latrociniuma* és a Sátánnak elszegődött hűbéres úristen – egy-húron pendül.” Ezzel a kétségbeesett paradoxonnal fordul át Határ Győző látomása a középkori moralista *misztériumjátékból* az újkori abszurdan játékos *világdrámába*. Hiszen megálmodó szerzője mindkét otthonában a – magyar és az angol – középkori színjátszásban is elterjedt a templomok előtti térségben megjelenített, teológiai indíttatású létmagyarázó és moralizáló bibliamagyarázat. Ezeknek a misztériumjátékoknak a formáját tartó, de ugyanakkor cselekvésvilágát parodizálva átalakító „világdrámája” egész oldalas címlapján aztán maga a szerző vezeti elénk ezt a manót Magnus Ludus Passionalisába, Nagy Érzékeny Titokjátékába: „Gézengúzunk töredelmes volt, jámbornak elvetemült. Herék hergelték, huritották, gazok gurultában gurgurították, törpének királyok nagyolták – óriásnak nép kicsinyelte.” Döbbenet, majd ironikus fejcsóválással rám csodálkozott. Majd a véglegesített kiadás számozott – a „K”-ik példány – dedikációjában ekként válaszolta meg ötletemet: „Kabdebó Lórántnak hálából a »manó-elmélet« megalkotásáért – igaz szeretettel baráti híve 19890616 Határ Győző”.

És miként született meg a – társaihoz hasonlóan – rejtélyes figura köré a többestés előadásra szánt, a szerző feleségével sokszereplős „kazettaszínházként” hangjátékká is varázsolt álomi világdráma? „Lázasan lestem a napokat, hogy mit hoz előmbe a holnap s holmerre álmodom tovább. Iszonyúan aggódtam minden sorért s rettegettem, hogy hasztalan próbálom bevésni – elpereg. Íróhártya helyett a kortexembe véstem s mint az imakereplőt, korgattam naphosszat. [...] Felvonás-felvonást, kép-képet kergetett; Golghelóghi világgá eredt; korongoló inasnak állt a titokzatos Korongoló Mesternél. Megverte püspökét; ráijesztett császárára; kereste-kutatta sátnóját; kísértette istenét. A világdráma kikerekedett-kiteljesedett s meglelte koronáriumát: a Jó és a Gonosz harcának tótágast-állítását, az ún. »nem-euklidészi« teológiát. [...] [melyből] kiviláglik, miféle felsőbb parancs kényszerpályáiban vergődve korongolta [Korongoló–Démiurgosz] a teremtést, miközben, sárgyúró létére, iparkodott megtartani az isteni látszatot. A meglepetést a hűledező olvasónak a végére tartogattam: az interkozmióban működő Mindenható Erőkőzpontot, amely riadalmas magyarázatával visszaárad a kilenc drámán és új fényben mutatja be a Jó és a Gonosz hatalmi mérlegét. Az utolsó percig intenzíven foglalkoztatott s minthogy nem kapaszkodott meg betűkben s betűi a papíron, nem volt sohase kész.”

Aztán Londonban „vemhét valahára kivetetem magamból”, alkotója egy hosszabb gyógyulása idején elkezdte régi álmát öltöztetni írott szöveggé. Vásározós képmutogatóval cirkuszi sátorban mesélt eseménynyé. „A táskagépet vettem, de már ideális környezetben [...] elkezdtem: 1974 március 16-án, a Negyven Mártír napján – befejeztem: Szent Vidor püspök napján, 1975 január 14-én.” Majd „1989 március idusán” véglegesedett a harmadik kiadás előkészítésekor a poétikailag kikerekedő eseménysorozat. „Az ezredik esztendő olyan gyűjtőlencsének tekintettem, amely a drámaciklus elképzelt színpadán egyszerre fókuszába hozhatja az előtte járó teljes évezredet csak úgy, mint az utána következő századokat.”

Golghelóghi „gurulása”, melyet rejtetten öröközt Bibliája indított a molnármester családi otthonából, végül furcsa névre zökkenéssel bezá-

mul. Lázadása a jó és rossz közötti billegésből akarata ellenére is nyugalmi állapotba juttatja: az angyalok közé helyezi. Új névvel, új életformával. Melyre az *Életút* emlékezése szerint éppen a véglegesítés, a harmadik kiadás készítése idején talált rá egy általa gúnyosan csak „bolondgombászatnak” nevezett angyalszótárban. A mű végleges zárultával a hős titokzatos, a mű címét adó álombeli neve „a koronás közönyébe elburkolódó” Szatanael [a sátán] parancsára új nevére és szerepére hangolódik rá: „**Galgaliel!** Angyallá kárhozol!” Sorsa tetéződik humorral, a jó és a gonosz, a gyenge és az erő billegésében meghagyva: „S viseled szárnyad szégyenét, felszárnyazott!” Így „talál” helyet a misztériumjáték álomi mesehőse „tűzangyalként” – egy jelenkori világdrámában. Egyben a teljes alkotás műformáját áthangolva ezáltal iróniába hajló világmagyarázat-kereséssé. Miként szerzője nevezi: világdrámává.

Miközben az álomi drámatörténet egymásnak ellentmondó jelenetei egységes remekké rendeződtek, akként szerzője tudatában ott billegett, szellemi elágazásaival háttárként bibliai, más vallásokból előtűnő, egyháztörténeti és ezoterikus olvasmányaival töltekezett az általa „nem-euklidészinek” titulált teológiája egymásnak ellentmondó következtetéseit sodorva az *Utószó* és az újabb kiadásokat követő *Appendixek* sora. „Míg írtam, szenvedelmes szeretettel még inkább bebábozódtam a hitbe.” Hogy talán így még a nem-euklidészi teológia is megtalálja ars-béli szerepét. Az én képzetem szerint Eckhart mester gondolatával kapcsolódva világdrámája ars poeticájához: „az emberteremtés az isten önkitelejesítő instrumentuma s amíg embert nem terem-

tett, isten nem eszmélt létére s mintegy» n e m t u d o t t « önmagáról.”

Játék, „szentivánéji álom”, belső gyönyörködés a siralomban, vigasztalás a Latrociniumban? Alkalom a világ megértésére? Inkább esélyeinek átgondolására, még inkább megélésére? Avagy éppen fordítva: a káosz megjelenítésére, átgondolására? A történelmi sorsok seregszemléjében széttekint a létét fürkésző ember, aki szövege alakításával életben maradását biztosította börtönében, leírásakor a befogadó idegen ajkú környezetben felszabadultan pedig a nyelvben a létezés csodájára eszmél.

Kétséges kockajáték – mire is? Te azt hiszed, hitetlen vagyok? – vetette oda beszélgetés közben egyszer egy mellékmondatban. Az ideális, mely a torzat befogadja, feldolgozza, és billegésében a létezésben egyensúlyi helyére kíséri. De miként lehet az egyensúlyozásban meglelni magát az egyensúlyt? A mindig vetkőztető történelmi sorsok seregszemléjében láttatni a létét kereső embert. A nyelvben visszakeresve rátalálni a létezés csodájára. Korlátomást alakítani, drámaköltészetünk maradandó világra nyílását: „A közvetítő voltam, az áteresztő közeg: hűségesen lejegyeztem, ami nekem az álomban megjelentetett.” És megismétli a befogadó ország nyelvén is: „I wrote as I was told by the Dream.”

Amikor – kinyitva rádiót, tekintve tévét – életünkben naponta kezdődik minden előlről? „Nem szaladhatunk le a térképről, nem futhatunk ki a naptárból, az Átmenet korában élünk [...] kell, hogy az alkotás desperádói legyünk: az Átmenet alagút-végén derengő fényt magunknak kell kiküzdenünk.”

Nagy-Magyarország